

Výhody a nevýhody laické participace v soudnictví*

Milan Boháček**

Laická participace na soudním rozhodování se v mnoha zemích stala běžnou součástí právního řádu, čímž bylo občanům bez právnického vzdělání ve vymezených případech umožněno podílet se na rozhodování soudů. Forma laické participace se často liší a v obecném smyslu zahrnuje instituty laické poroty, smírčích či laických soudců, uplatňované zejména v zemích anglo-americké právní kultury, nebo přisedících, s nimiž se lze setkat kupříkladu v právních řádech střeoevropských zemí. Zásadní otázkou v souvislosti s uzákoněním možnosti či dokonce povinnosti účasti laiků na soudním rozhodování však zůstává, proč se laická participace vůbec stala nebo má stát součástí právního řádu dané země. Jinak řečeno, je žádoucí za-

myslet se nad tím, jaká byla motivace ústavodárce nebo zákonodárce k tomu, aby vůbec zvažoval a následně i přijal za svou možnost účasti jiných osob než soudců z povolání na soudním rozhodování, tj. jaké jsou důvody pro kodifikaci jejich účasti.

Uvedené téma je v současnosti pro situaci v České republice aktuální, neboť reflektuje nedávné snahy Ministerstva spravedlnosti o omezení účasti laiků na rozhodování českých soudů.¹ Ministerstvo sice pro svůj záměr uvádí několik argumentů, jako například neefektivnost, nákladnost, procesní komplikovanost či organizační náročnost soudních řízení za účasti laiků, avšak žádným způsobem se nesnaží vyvolat širší diskusi o zapojení laiků do soudního rozhodování. Přitom

* Tento článek byl vytvořen za podpory projektu OP VK Věda a vědci pro vzdělanost moderní společnosti (CZ.1.07/2.3.00/35.0005).

** Mgr. Bc. Milan Boháček, M.A., student 5. ročníku Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

¹ LUDVÍKOVÁ, Veronika. Ministr spravedlnosti představuje akční plán reformy justice. Ministerstvo spravedlnosti ČR [online]. *Ministerstvo spravedlnosti ČR*, 27. 8. 2010 [cit. 4. 3. 2014]. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5280&d=313425>.

výstupem takové diskuze by měly být argumentačně podložené závěry, jestli laická participace má vůbec své místo v současném právním řádu České republiky, a pokud ano, v jakém rozsahu a v jaké formě.

Tento článek se pokouší odpovědět na uvedenou otázku podrobněji a nabízí i kategorizaci argumentů či důvodů, které přispívají k přijetí a následné kodifikaci laické účasti. Kontext pro hledání odpovědi na uvedenou otázku zahrnuje instituty laické participace využívané v zemích systému *common law*, tj. především ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku a ve Spojených státech amerických, jimiž jsou poroty, smírčí a laičtí soudci, a také institut známý z českého právního řádu – přísedící.²

V první části článku jsou vymezeny kategorie argumentů vztahujících se k laické participaci včetně metodologie jejich klasifikace. V následujících třech částech jsou pak jednotlivé kategorie, jimiž jsou důvody existence, výhody a nevýhody laické participace v soudnictví, blíže rozebrány. Pátá část se pokouší nalézt protikladnou kategorii k důvodům existence, tj. důvody neexistence či důvody proti existenci účasti laiků na soudním rozhodování. Závěr pak shrnuje poznatky vztahující se k analyzovaným kategoriím a doplňuje je tabulkou, jež v přehledné formě uvádí základní argumenty všech čtyř zmiňovaných kategorií.

1. Kategorizace argumentů vztahujících se k laické participaci

Obecně se v odborné literatuře hovoří o důvodech nebo výhodách laické participace na jedné straně a o jejích nevýhodách na straně druhé, aniž by však příslušní autoři od sebe odlišili důvody, které ke kodifikaci konkrétních institutů vedly, a následné výhody laické účasti, jež kodifikace přináší.³ Přesto se však lze domnívat, že odlišení důvodů a výhod laické participace je žádoucí a může přinést i přesnější pohled na okolnosti fungování analyzovaných institutů. Je však také třeba uvést, že vymezení důvodů a výhod není v žádném případě jednoznačnou záležitostí, neboť ve vysoké míře závisí na použité metodologii klasifikace. Pro účely tohoto článku je tak za *důvod existence* in-

² Přísedící ve smyslu zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů.; dále již jen „přísedící“. Blíže k problematice laické participace v uvedených zemích viz BOHÁČEK, Milan. *Laický prvek v soudnictví: komparativní analýza českého a anglosaského modelu* [online]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2014 [cit. 13. 4. 2014]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/204156/pravf_m/Text_diplomove_prace.pdf.

³ Žádný z autorů odborných monografií či odborných článků zde citovaných od sebe důvody kodifikace a výhody laické participace neodlišuje nebo se tyto dva koncepty ani nepokouší blíže vymezit.

stitutu laické participace v právním řádu považován jakýkoliv argument, který ústavodárce nebo zákonodárce v době kodifikace považoval za natolik závažný, aby jej sám o sobě nebo v kombinaci s jinými důvody přiměl k tomu, aby laickou účast na soudním rozhodování do právního řádu zavedl; takovéto argumenty je možno označit za primární. Jedná se tudíž o důvody obecné právní povahy, vycházející zpravidla ze vztahů mezi společností či jedincem a veřejnou mocí nebo justicí, vztahující se k samotným základům státoprávního uspořádání, které nezřídka mívají vlastní filozofické či ideologické východisko a také dopad na pojetí a chápání soudnictví jako celku.

Naopak za *výhody* kodifikace určitého institutu lze považovat až sekundární či následné dopady zvažovaného nebo již realizovaného zavedení tohoto institutu do právního řádu. Jsou proto v této práci pojímány jako argumenty podpurné či doprovodné, vyvěrající z hierarchicky výše pojímaných důvodů existence, a které samy o sobě nebo ve vzájemné kombinaci nejsou dostatečné k tomu, aby přiměly ústavodárce nebo zákonodárce ke kodifikaci laické participace. Obecně se jedná spíše o lokalizované dopady do právního řádu, jež nemají přímý vliv na celkové pojetí nebo chápání soudnictví nebo na vztahy mezi občany a státem. Jak již bylo uvedeno, hranice mezi důvody a výhodami kodifikace účasti laiků je nezřetelná, její stanovení může být do určité míry arbitrární a může se i v čase měnit. Proto je vhodné chápat následující dělení argumentů na důvody existence a výhody jako jeden z možných modelů.

Třetí kategorií jsou pak *nevýhody* kodifikace laické participace, které lze označit za nejméně problematickou skupinu argumentů, neboť se na rozdíl od výhod nepřekrývá s důvody existence. Za nevýhody lze označit takové důvody, které hovoří v neprospěch institutů laické participace. Všechny tři uvedené kategorie primárně zahrnují takové argumenty, jež jsou aplikovatelné na co největší skupinu institutů laické participace, a doplněny jsou pak dalšími argumenty, které jsou relevantní již jen pro některé z institutů laické účasti.

2. Důvody existence laické participace

V souvislosti s důvody kodifikace účasti laiků na soudním rozhodování je možno vymezit tři základní okruhy.⁴ Prvním z nich je *demokratizace* justice, tedy proces spojovaný s rozvojem demokratických forem správy veřejných záležitostí. Základní filozoficko-ideové východisko je založeno na předpokladu, že na vý-

⁴ Citovaná odborná literatura nejčastěji uvádí blíže nekategorizované důvody existence či výhody těch institutů, o nichž pojednává. Ve většině případů se tyto partikulární argumenty překrývají s argumenty jiných autorů, zaměřujících se na jiné instituty laické participace, a proto je možné ve velké míře využít uváděné důvody obecně.

konu veřejné moci by se měli podílet i ti, na něž tato veřejná moc působí, tj. občané daného státu. V minulosti se rostoucí míra účasti veřejnosti na veřejném životě projevovala zvyšujícím se zastoupením různých společenských vrstev na řízení státu v rámci moci zákonodárné (rozšiřování aktivního i pasivního volebního práva) i výkonné (výkon státní služby již nebyl vyhrazen pouze privilegovaným vrstvám). Tento trend se projevil také tlakem na demokratizaci soudnictví jako na jednu ze základních mocí ve státě. Konkrétním projevem demokratizace justice tudíž bylo zavádění různých institutů účasti laiků na soudním rozhodování do právních řádů zkoumaných zemí, i když u každé z těchto zemí se projevila určitá specifika, spojená s rychlostí demokratizačního procesu společnosti, výběrem konkrétních institutů, považovaných pro danou zemi za vhodné, či stanovení rozsahu činností soudů, na nichž se měla mít veřejnost možnost podílet.

Proces demokratizace byl doprovázen požadavkem na zvýšení *transparentnosti* a *legitimity* systému soudnictví jako celku i soudního rozhodování v konkrétních věcech. Účast veřejnosti do určité míry zpřístupnila občanům rozhodovací procesy uvnitř justice, což vedlo k tomu, že v první řadě občané účastníci se soudního rozhodování a jejich prostřednictvím i široká veřejnost měli možnost blíže se seznámit s praxí soudního rozhodování i mechanismů, jež k němu vedou. Z pohledu justice se pak jednalo o významný legitimizační prvek, neboť přístup občanů k soudnímu rozhodování a jejich spoluúčast posiluje tlak na justici fungovat uvedeným způsobem. Jinak řečeno, justice již nadále nesplňuje pouze požadavek legality, ale laická participace nově také „posvěcuje“ výkon soudnictví. Pojetí legitimizace soudnictví zde vychází z koncepce politické legitimacy státní moci: „*Politická legitimita spočívá na uznání a respektování autority toho či onoho subjektu politiky ze strany společnosti nebo jejích jednotlivých částí; vypovídá o důvěře, kterou je naplněn vztah mezi společností (její určitou částí) a tímto subjektem. S autoritou subjektu politiky je spojena jeho schopnost [...] zpětně působit na společenské vztahy. Předpokladem uplatňování moci v demokratických poměrech je proto její politická legitimita založená na autoritě. Je-li na tomto vztahu důvěry založen i poměr mezi státem a společností [...] naplňuje se tím jeden z předpokladů legitimacy státní moci.*“⁵ O vzájemném vztahu mezi transparentností a legitimitou pak lze říci, že zvýšená transparentnost přispívá k legitimitě justice.⁶

Transparentnost a legitimita výkonu soudnictví prostřednictvím laické participace jsou nedílně spjatá

⁵ FILIP, Jan; SVATONĚ, Jan. *Státověda*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, ISBN 9788073576851, s. 37–38.

⁶ DAVIS, Fergal. The Jury as a Political Institution in an Age of Counterterrorism. *Politics* [online]. 2013, vol. 33(1), s. 9 [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9256.2012.01448.x/pdf>.

s třetím okruhem argumentů, který lze charakterizovat jako *ochrannou funkci* účasti veřejnosti na soudním rozhodování a *demokratickou kontrolu* výkonu soudnictví. Ochranná funkce laické účasti byla zvláště důležitá v minulosti, kdy se veřejná moc jako celek nemusela zodpovídat celé společnosti a fungovala jako poměrně uzavřený systém, do něhož bylo velmi obtížné, ne-li přímo nemožné, proniknout. Vládnoucí elity odtržené od zbytku společnosti pak mohly snadno využívat či zneužívat veřejnou moc k pronásledování svých odpůrců či k manipulaci s ostatními společenskými vrstvami za použití státního aparátu – včetně justice – v souladu se svými momentálními zájmy.

Účast laiků na soudním rozhodování jako ochrana před zvláštní vládou byla jedním ze základních důvodů zavedení institutů laické participace v bývalých britských koloniích,⁷ ale i v samotné Anglii v období raného středověku, kdy porotní soudnictví chránilo tehdy šlechtické vrstvy před neoprávněnými zásahy panovníka do jejich práv a výsad.⁸ V modernějším pojetí se ochranná funkce vztahuje k zamezení jakéhokoliv neoprávněného zasahování orgánů veřejné moci (v tomto případě soudů) do práv a svobod občanů, zneužívání soudnictví, nebo na úrovni konkrétních projednávaných případů k zamezení svévolných zásahů prokurátorů, státních zástupců nebo soudců do průběhu a výsledku soudního řízení.⁹ Aby k uvedeným zásahům nedocházelo, jsou ochranné důvody zavedení institutů laické participace provázány nejen s požadavkem na demokratickou kontrolu soudního rozhodování a činnosti justice vůbec, ale i s výše uvedenými požadavky na demokratizaci a legitimitu činnosti soudů. Lid jako suverén, od něhož je v demokratickém právním státě

⁷ Například v publikaci JONAKAIT, Randolph N. *The American Jury System*. New Haven: Yale University Press, 2003, ISBN 9780300124637, s. 21, judikátu Duncan v. Louisiana, 391 U.S. 145 (1968). *U.S. Supreme Court* [online]. Justia.com, US Supreme Court Center, © 2013 [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/391/145/case.html>, článku CHESTERMAN, Michael. Criminal Trial Juries in Australia: From Penal Colonies to a Federal Democracy. *Law and Contemporary Problems* [online]. 1999, vol. 62, no. 2, s. 70 [cit. 5. 4. 2014]. Dostupné z: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1126&context=lcp>, či LANDSMAN, Stephan. The Civil Jury in America. *Law and Contemporary Problems* [online]. 1999, vol. 62, no. 2, s. 288 [cit. 11. 4. 2014]. Dostupné z: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1133&context=lcp>.

⁸ LLOYD-BOSTOCK, Sally; THOMAS, Cheryl. Decline of the “Little Parliament”: Juries and Jury Reform in England and Wales. *Law and Contemporary Problems* [online]. 1999, vol. 62, no. 2, s. 8 [cit. 11. 4. 2014]. Dostupné z: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1124&context=lcp>.

⁹ KING, Nancy Jean. The American Criminal Jury. *Law and Contemporary Problems* [online]. 1999, vol. 62, no. 2, s. 43 [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1125&context=lcp>.

odvozována veškerá moc, má prostřednictvím institutů laické participace možnost kontrolovat legalitu a spravedlnost soudního rozhodování, aniž by tím však do něj nedovoleným způsobem zasahoval nebo jej jinak protiprávně ovlivňoval.

Uvedené tři obecné důvody pro zavedení institutů laické participace do právního řádu jsou použitelné v demokratické společnosti právního státu, nikoliv však v podmínkách státu totalitního nebo autoritářského. To ovšem neznamená, že v takovém státě by účast laiků na soudním rozhodování nemohla existovat. Důkazem může být účast soudců z lidu na rozhodování soudů v Československu mezi lety 1948 a 1989. Je však zcela zřejmé, že důvody pro kodifikaci tohoto institutu musely být naprosto odlišné od důvodů uváděných v demokratických zemích. Zavedení masové účasti laiků do justice v roce 1948, nazývané zlidovění soudnictví, bylo motivováno především snahou o kontrolu a ovlivňování výkonu soudnictví ve jménu tzv. revolučního právního vědomí.¹⁰ Cílem vládnoucí strany bylo získat kontrolu nad soudnictvím,¹¹ jež pak bylo použito jako nástroj pro vypořádání se s těmi, kdo vystupovali proti režimu.

Socialistická právníká literatura té doby k důvodům zavedení institutů soudců z lidu na všechny stupně soudní soustavy uvádí, že soudci z lidu „*přispívali značnou měrou k uplatňování zákonů v souladu s potřebami socialistické společnosti a právním cítěním lidu*“¹² a zároveň měli být „*nositeli právní propagandy a právní výchovy občanů na svých pracovištích a v bydlíšti, jakož i v různých společenských organizacích*“.¹³ Kromě uvedených důvodů měli být soudci z lidu coby politicky a ideologicky spolehliví občané i jakýmsi orgánem dohledu nad rozhodováním soudců z povolání: „*Nezávislost soudců není v našem socialistickém pojetí absolutní, soudci musejí dodržovat právní normy, které v zájmu socialistického státu přijaly vrcholné zastupitelské orgány, a tyto normy vykládat v zájmu společnosti. [...] Soudci se nesmějí nechat ovlivnit konkrétními okolnostmi případu, aby případ posuzovali zaujatě a v rozporu se socialistickým právním vědomím.*“¹⁴ Výčet důvodů je tudíž zcela odlišný od těch, na nichž je založena účast laiků v demokratické společnosti, neboť zatímco v demokratickém právním státě má justice

rozhodovat nestranně a transparentně, v autoritářském nebo totalitním režimu slouží zájmům vládnoucí společenské vrstvy, čímž jí pomáhá v tom, aby se nadále udržela u moci, a to i navzdory vůli obyvatel dané země.

3. Výhody laické participace při soudním rozhodování

Zavedení účasti laiků na soudním rozhodování do právního řádu na základě výše uvedených důvodů pak může vést k následným efektům, které mohou být jak pozitivní, a lze je tudíž označit za výhody, tak i negativní, tj. nevýhody. Jak již bylo uvedeno, tyto výhody i nevýhody jsou doprovodným jevem důvodů existence analyzovaných institutů a jejich kodifikace v právních řádech. V případě výhod se jedná o takové dopady, které pozitivně ovlivňují fungování justice a soudního rozhodování, případně přispívají k vyšší míře akceptace soudních rozhodnutí veřejností. Samy o sobě by však jako důvody pro kodifikaci institutů laické participace s nejvyšší pravděpodobností neobstály.

Výhody, jež posilují opodstatnění existence analyzovaných institutů v právních řádech zkoumaných zemí, se mohou vztahovat ke konkrétnímu institutu v určité zemi, avšak některé z nich mohou být použity i na obecnější úrovni. Jednou z takových obecných výhod je argument, že účast na soudním rozhodování vychovává občany k demokracii, tj. plní *edukativní funkci*. Tento argument je zmiňován v souvislosti s institutem porot,¹⁵ avšak může být použit i pro jiné formy laické účasti, včetně přisedících. Účástí na soudním rozhodování se občané dostávají do styku s nástroji demokratického systému a poznávají, jak se tvoří rozhodnutí v soudním řízení při zachování nestrannosti, práv zúčastněných subjektů a respektování povinností, které soudu při plnění jeho funkcí ukládá zákon. Například laici účastníci se soudního řízení jako porotci ve Spojených státech mohou získat nezprostředkované informace o fungování demokratické justice, je-li možno vyjít z předpokladu, „*že [...] Spojené státy [...] potřebují porotu jako vzdělávací nástroj, aby občané pochopili soudní systém, a že proces před porotou, vybranou ze zástupců veřejnosti, posiluje důvěru občanů v legitimitu a spravedlnost řízení.*“¹⁶

V obecnějším smyslu je možno edukativní funkci laické participace nezužovat pouze na fungování jus-

¹⁰ ZOULÍK, František. *Soudy a soudnictví*. 1. vyd. Praha: Beck, 1995, xi, ISBN 8070491140, s. 42.

¹¹ KÜHN, Zdeněk. Socialistická justice. In: BOBEK, Michal; MOLEK, Pavel; ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 9788021048447, s. 823.

¹² JANDA, Vladimír. *K dalšímu prohloubení demokratizace naší justice*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČSR, 1977, s. 3.

¹³ Ibidem, s. 4.

¹⁴ POLÁKOVÁ, Marie; SLUNÉČKO, Petr. *Soudci z lidu – významný článek našeho lidového soudnictví*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČSR, 1983, s. 8.

¹⁵ Například v KATSUTA, Takuya. Japan's Rejection of the American Criminal Jury. *The American Journal of Comparative Law* [online]. 2010, vol. 58, no. 3, s. 499 [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z: <http://lex.juris.hokudai.ac.jp/~aizawa/educ/10LJpnSoc/Katsuta2010.pdf>, nebo KING, 1999, op. cit., s. 61.

¹⁶ KATSUTA, 2010, op. cit., s. 510. Přeloženo autorem.

tice, ale rozšířit ji směrem k fungování demokratické společnosti jako celku a k *posilování aktivní účasti občanů na její správě*: účast při soudním rozhodování je některými autory považována za významnou příležitost ke vstřípení občanských ctností a vzbuzení zájmu o politickou participaci.¹⁷ Někteří autoři dokonce citují studie dokazující, že účast v porotě zvyšuje občanské povědomí i participaci,¹⁸ nebo tvrdí, že tato účast činí z porotců lepší občany demokratické společnosti.¹⁹

Za další výhodu laické participace bývá považována skutečnost, že přítomností laiků a jejich podílem na rozhodování je *prolamována uzavřenost justice*, někdy označovaná termínem „zapouzďenost justice“,²⁰ která může mít negativní dopad na soudní rozhodování. Také tato výhoda se týká všech analyzovaných institutů laické participace, neboť představuje protipól rozhodování pouze soudců z povolání. Účast laiků tak představuje určitý korektiv justičních stereotypů, předsudků a rutiny.²¹ S touto výhodou velmi úzce souvisí další, a to vnášení různých pohledů laiků na projednávané věci. Tyto pohledy odráží názory občanů na různá společenská témata, čímž mohou obohatit diskusi nad hodnocením daného případu. Kromě názorových postojů mohou laici přispět i svou erudicí a znalostmi z občanského povolání a tím tak zkvalitnit rozhodovací proces soudu. V některých případech je tento argument natolik podstatný, že se projevil i v požadavcích zákona na osobu laika: kupříkladu v civilněprávních případech a v trestním soudnictví nad mládeží se v době tzv. první československé republiky mohly stát přísedícími pouze osoby, jejichž povolání, funkce nebo obdobné zařazení bylo zárukou jejich erudice a kvalifikace pro projednávanou věc.²²

¹⁷ DAVIS, 2013, op. cit., s. 9.

¹⁸ BROOKS, Thom. The Right to Trial by Jury. *Journal of Applied Philosophy* [online]. 2004, vol. 21, no. 2, s. 207 [cit. 9. 4. 2014]. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0264-3758.2004.00273.x/pdf>.

¹⁹ KATSUTA, 2010, op. cit., s. 499.

²⁰ Tento termín používá ve svých analýzách například Nejvyšší správní soud (Hledání optimálního modelu (samo)správy soudnictví v České republice. *Nejvyšší správní soud* [online]. Nejvyšší správní soud, oddělení dokumentace a analytiky, čj. D-202/2008/ODA, 22. srpna 2008, © 2003-2010, s. 4 [cit. 11. 4. 2014], 119 s. Dostupné z: http://www.nssoud.cz/dokumenty/ODA/Hledani_optimalniho_modelu.doc), ale i jiní autoři (například KOSAŘ, David; KÜHN, Zdeněk. Jmenování soudců. In: *Dvacet let svobodné justice: nedořešené otázky. Podkladový materiál pro seminář konaný dne 18. 11. 2009* [online]. Liga lidských práv, Public Interest Lawyers Association, © 2009, s. 26 a 28 [cit. 11. 4. 2014]. Dostupné z: http://lp.cz/wp-content/uploads/Dvacet_let_svobodne_justice_nedoresene_otazky.pdf).

²¹ PROUZA, Daniel; HÁJEK, Michal. Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přísedící ano či ne? *Trestněprávní revue*, Praha: C. H. Beck, 2010, roč. 2010, č. 7, ISSN 1213-5313, s. 206.

²² Například v pracovněprávních sporech byli přísedícími jeden zástupce zaměstnanců a jeden zástupce zaměstnavatelů,

V současné době se v právních řádech zkoumaných zemí tento přístup u analyzovaných institutů již neuplatňuje, ačkoliv i dnes může například přísedící v pracovněprávním sporu svou odborností přispět ke kvalitnímu rozhodnutí soudu. Jak však bylo uvedeno výše, na laika v užším smyslu, jenž se podílí na soudním rozhodování, nejsou kladeny žádné formální požadavky stran právníckého či jiného vzdělání.

Další výhoda může být spatřována v tom, jaké normativní systémy či jiné přístupy jsou při rozhodování uplatňovány, což však zároveň může být považováno i za nevýhodu účasti laiků. Při svém rozhodování laici *využívají kromě právních norem také obecné společenské normy a hodnoty*, případně rozhodují podle přirozeného pocitu spravedlnosti.²³ Tento argument je často uváděn jako výhoda především porotních soudních řízení, přičemž důsledkem tohoto přístupu může (ale nemusí) být vyšší míra ochoty osoby, jejíž věc je soudem rozhodována, ztotožnit se s výrokem soudu. Zároveň zde však existuje možnost vyvolat takovým rozhodnutím, založeným i na mimoprávních normách a hodnotách, nevoli a pochybnosti o správnosti a spravedlnosti takového rozhodnutí. Ještě více problematickým se pak v souvislosti s uvedeným přístupem k rozhodování jeví požadavek, aby laici byli zárukou spravedlivého rozhodování,²⁴ neboť jej lze zahrnout také mezi nevýhody laické participace. Na jedné straně totiž mohou být laici skutečně vnímáni jako určitá pojistka spravedlivého rozhodnutí, ale stejně tak mohou být snadno ovlivnitelní, podlehnout externím tlakům a prosazovat rozhodnutí, jež není možno považovat za spravedlivá.

4. Nevýhody účasti laiků při soudním rozhodování

Na rozdíl od výhod lze nevýhody laické participace chápat jako negativní dopady zavedení analyzovaných institutů na fungování soudnictví, soudní rozhodování nebo na jejich vnímání veřejností. I ony se vedle výhod stávají důležitými argumenty v diskusi o zavedení, změně či zrušení institutů laické účasti na soudním rozhodování.

Jedním ze základních argumentů zejména proti institutu porot, který je však možno aplikovat i na jiné

v obchodních sporech musel mít odborný soudce laik profesní znalost obchodu, v senátech mládeže zasedali pedagogové, vychovatelé či sociální pracovníci a podobně.

²³ SANDERS, Joseph. A Norms Approach to Jury “Nullification:” Interests, Values, and Scripts. *Law and Policy* [online]. 2008, vol. 30, issue 1, s. 13 [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9930.2008.00268.x/pdf>.

²⁴ Požadavek zmíněn například v PROUZA, HÁJEK, 2010, op. cit., s. 205.

instituty laické participace, je časová a finanční náročnost soudních řízení za účasti laiků, a tudíž i celková nižší efektivita soudního rozhodování.²⁵ Tato neekonomičnost a některými autory²⁶ citovaná zbytečnost institutů laické participace může sloužit jako argument k tomu, aby soudní rozhodování bylo ponecháno v rukou soudců z povolání nebo smírčích soudců. V případě přísedících se uváděná neekonomičnost soudního řízení v České republice projevuje nejen vyššími náklady, neboť přísedící dostávají za účast na jednání soudu finanční kompenzace a náhrady, ale může také docházet k průtahům řízení v situacích, kdy se přísedící na jednání z jakéhokoliv důvodu nedostaví, a jednání tudíž musí být přeloženo na jiný den.²⁷

Další okruh argumentů svědčících proti laické účasti na soudním rozhodování se týká způsobu, jakým laici v konkrétním případě dospějí k rozhodnutí, a v důsledku tak ovlivňuje kvalitu a konzistentnost rozhodování soudu. Již v souvislosti s výhodami laické participace bylo zmíněno, že posuzování a hodnocení projednávané věci na základě jiných společenských norem a hodnot může být považováno i za nevýhodu, neboť může docházet k tomu, že případ není posouzen podle platného práva.²⁸ V případě porotních řízení hovoří někteří autoři dokonce o „přepisování práva“ porotci²⁹ a vynášení rozhodnutí navzdory důkazům³⁰. Tento stav pak vede k tomu, že rozhodnutí soudu v typově obdobných případech se mohou velmi lišit,³¹ což může podkopávat předvídatelnost soudního rozhodování. Některé studie dokonce ukazují, že verdikty porot jsou nepředvídatelné a produkují vysokou míru chybných rozhodnutí.³²

Kromě využívání jiných normativních systémů a hodnot může k nevýhodám laické participace patřit i skutečnost, že rozhodování laiků může být snadno ovlivněno také psychologickými faktory. Osoby podílející se na soudním rozhodování mohou mít psychologický nebo morální problém ve vztahu k určitému aspektu projednávané věci,³³ mohou být pod vlivem

svých vlastních emocí nebo mohou mít pochyby o správnosti vyneseneho rozhodnutí.³⁴ Případně může být na laiky účastníci se soudního řízení vyvíjen nátlak, aby rozhodli určitým způsobem, mohou být zastrašováni, případně jinak ovlivňováni.³⁵ Vzhledem k tomu, že na každého jednotlivce mohou uvedené faktory působit jinak, je taktéž možné učinit závěr, že i samotné složení laického rozhodovacího tělesa (tj. poroty nebo soudního senátu s laickou účastí) může ovlivnit výsledek soudního řízení.³⁶

Za další nevýhodu laické participace bývá obecně považován fakt, že laici nemusí mít právnické vzdělání a s výjimkou smírčích a laických soudců ani nemusí absolvovat žádné školení, které by je do problematiky práva a soudního rozhodování zavedlo. Laici se pak při rozhodování mohou cítit nejistí, mohou tápat při práci se soudními spisy a právními předpisy a dokonce ani nemusí být schopni plně porozumět soudci, když provádí právní hodnocení případu nebo když se vyjadřuje k procesním otázkám řízení. Umožňuje-li navíc právní úprava daného institutu, aby se laici mohli aktivně podílet na soudním řízení tím, že mohou kupříkladu klást otázky, požadovat vysvětlení, činit prohlášení a podobně,³⁷ lze za další nevýhodu laické participace považovat potenciální znevážení autority soudu nevhodnými zásahy laiků do jednání. Takovéto situace mohou být například v České republice důsledkem mimo jiné i vágně definovaného požadavku na morální vlastnosti přísedících.

Tento okruh nevýhod pak lze shrnout do konstatování, že „[p]řísedící navíc často nebývají příliš aktivní. Někdy to bývá způsobeno i tím, že dané problematice vlastně nerozumí, takže jejich případné dotazy namísto toho, aby směřovaly k objasnění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností, tak podřívají vážnost senátu, který má přitom ve věci fundovaně rozhodnout. Snižují tím v podstatě úroveň právní kultury, přínos je v tomto ohledu takřka zanedbatelný a v některých případech i negativní.“³⁸ Je však otázkou, do jaké míry je tento stav důsledkem způsobu výběru přísedících v České republice, a jak by bylo možno tuto situaci změnit. V souvislosti s analýzou porotního rozhodování v anglosaských zemích vyvstává poněkud provokativní otázka, jaký dopad na zkvalitnění institutu přísedících

ze závažného trestného činu, za nějž mu hrozí trest smrti, avšak porotce vnitřně není s tímto druhem trestu srozuměn.

³⁴ JONAKAIT, 2003, op. cit., s. XX, nebo LLOYD-BOSTOCK, THOMAS, 1999, op. cit., s. 28.

³⁵ Například ve Spojených státech amerických byl zaznamenán případ, kdy se vyskytla snaha ovlivňovat porotce prostřednictvím sociální sítě Facebook (DAVIS, 2013, op. cit., s. 5.).

³⁶ ABRAMSON, 1994, op. cit., s. 3–4.

³⁷ Takto aktivně zasahovat do jednání soudu mohou ve zkoumaných zemích přísedící, smírčí a laičtí soudci, zatímco porotci takovouto možnost obecně nemají.

³⁸ PROUZA, HÁJEK, 2010, op. cit., s. 205.

²⁵ S těmito argumenty se lze setkat například v CHESTERMAN, 1999, op. cit., s. 101, LLOYD-BOSTOCK, THOMAS, 1999, op. cit., s. 17, BROOKS, 2004, op. cit., s. 206, nebo SANDERS, 2008, op. cit., s. 12.

²⁶ KÜHN, Zdeněk. Laický prvek v justici – archaismus v 21. století nepotřebný? [online]. *Jiné právo*, 3. 10. 2008 [cit. 12. 4. 2014]. Dostupné z: <http://jinepravoblogspot.cz/2008/10/laick-prvek-v-justici-archaismus-v-21.html>.

²⁷ PROUZA, HÁJEK, 2010, op. cit., s. 205.

²⁸ SANDERS, 2008, op. cit., s. 13.

²⁹ BROOKS, 2004, op. cit., s. 198.

³⁰ DAVIS, 2013, op. cit., s. 9.

³¹ KATSUTA, 2010, op. cit., s. 502, a ABRAMSON, Jeffrey. *We, the Jury*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1994, ISBN 0674004302, s. 4.

³² KATSUTA, 2010, op. cit., s. 514.

³³ Typickým příkladem morálního problému porotce v trestním řízení ve Spojených státech je situace, kdy provedené důkazy směřují k tomu, že obviněný má být shledán vinným

by mohlo mít zavedení povinnosti vykonávat funkci předsedícího po vzoru povinné účasti v porotě.

5. Důvody neexistence laické participace?

Z výše uvedeného odlišení výhod a nevýhod laické participace vyplývá opoziční vztah těchto dvou kategorií: na jedné straně figuruje skupina argumentů, jež podporují důvody existence institutů laické participace a jejich zavedení do právního řádu, zatímco na straně druhé lze vymezit jinou skupinu argumentů, které působí opačně. V této souvislosti je vhodné položit si otázku, jestli je kromě důvodů svědčících pro existenci laické participace možné nalézt i opačnou kategorii, tedy důvody proti existenci laické participace či důvody pro její neexistenci.

Důvody pro existenci uvedených institutů jsou v prvé řadě těsně spjaty s fungováním demokratické společnosti a právního státu jako dvou základních a nezbytných předpokladů podílu veřejnosti na nezávislém soudním rozhodování. Z tohoto důvodu je také těžko představitelné, aby bylo možno vymezit speciální okruh důvodů, jež by ve filozoficko-ideologickém kontextu demokratického právního státu bránily či zamezovaly veřejnosti v přístupu k podílu na soudním rozhodování. Základem uvedeného uspořádání je totiž otevřenost, legitimita, demokratický způsob fungování a veřejná kontrola všech institucí veřejné moci, což jsou všechno výše zmíněné důvody pro existenci laické participace a nikoliv proti ní.

Jiná je však situace v nedemokratických systémech, jimiž bývají autoritářské či totalitní státy. Jak již bylo uvedeno, i v takových zemích existují instituty laické participace, avšak jejich úloha či důvod existence jsou odlišné: jejich hlavním smyslem je dohlížet na výkon veřejné moci a dbát na to, aby byl v souladu se státní ideologií či doktrínou. Proto je také přístup k soudnímu rozhodování umožněn pouze těm laikům, kteří jsou schopni a ochotni tento požadavek zajistit, a tudíž se nejedná o instituty, k nimž mají rovný přístup všichni členové dané společnosti. Tak tomu bylo i v případě Československa mezi lety 1948 a 1989, kdy funkci soudce z lidu mohli vykonávat jen režimu oddaní občané.³⁹ Ti, kdo takové podmínky nesplňovali, neměli

³⁹ Například podle § 11 bodu 4 zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, ve znění účinném k 26. 1. 1949, se soudcem z lidu může stát pouze občan, který „je státně spolehlivý a oddán myšlence lidově demokratického zřízení.“. Obdobně vyžadoval § 42 odst. 1 zákona č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a o volbách soudců, ve znění novely č. 156/1969 Sb., aby soudci včetně soudců z lidu složili slib následujícího znění: „Slibuji, že budu věren Československé socialistické republice a věci socialismu, že se budu řídit Ústavou i ostatními zákony a vykládat je v souladu se socialistickým právním vědomím.“

možnost podílet se na soudním rozhodování. A zde by tedy bylo možné hledat i důvody pro neexistenci laické participace, respektive pro její omezení jen na vybranou skupinu obyvatel.

Vládní elity v nedemokratických zemích totiž nemají zájem na tom, aby systém veřejné moci podléhal veřejné kontrole všech občanů, a tudíž aby jimi byl také ovlivňován. Z historie i samotné povahy takových režimů vyplývá, že ve společnosti existuje větší či menší skupina obyvatel, kteří nedemokratické zřízení nepodporují a uvítali by jeho změnu. Tomu se ovšem vrcholní představitelé veřejné moci brání, a proto nepřipouštějí, aby se v případě laické participace v soudnictví stal spolurozhodující osobou kterýkoliv občan. Z důvodu zachování režimu se proto může na soudním rozhodování podílet pouze ten občan, který je danému systému oddán a nesmýšlí proti němu.

Dalším důvodem pro neexistenci laické participace, respektive pro její omezení pouze na ideologicky spolehlivé osoby, je nezájem vládnoucího režimu na demokratické kontrole rozhodování v justici. Vzhledem k tomu, že soudnictví bývá v nedemokratických režimech využíváno k represí proti tzv. nepřátelům režimu, je možné setkat se s takovými rozhodnutími, jež mohou být považována i za protiprávní; jejich hlavním smyslem totiž není rozhodnout případ podle práva, nýbrž vypořádat se s osobami zastávajícími opoziční názory. V takových situacích pak není pro režim žádoucí, aby laici coby veřejná kontrola justice poukazovali na taková rozhodnutí a odmítali se na nich podílet.

6. Závěr

Při podrobnějším zamyšlení nad otázkou, proč je účast laiků na soudním rozhodování v demokratickém a právním státě součástí právního řádu, lze dospět k vyčlenění dvou kategorií důvodů: jednak je možno vymezit důvody existence laické participace na soudním rozhodování na jedné straně, a dále výhody a nevýhody účasti laiků na straně druhé. Ačkoliv není možné jednoznačně vymezit hranici mezi důvody existence a výhodami, a tudíž je jejich klasifikace do jisté míry arbitrární, pokusil se tento článek o jejich vzájemné rozlišení s využitím kritérií míry obecnosti a šíře dopadu na fungování justice, státu a v konečném důsledku i společnosti.

Zatímco důvody existence laické participace by měly být obecné právní povahy, měly by vycházet ze vztahů mezi společností či jedincem a veřejnou mocí nebo justicí, vztahovat se k základům státoprávního uspořádání, mít vlastní filozofické či ideologické východisko a také dopad na pojetí a chápání soudnictví jako celku, výhody a nevýhody lze chápat jako sekundární, doprovodné jevy, odvozené od důvodů existence. Z tohoto vymezení plyne, že zatímco důvody existence

jsou samy o sobě schopny opodstatnit zavedení institutů laické participace do právního řádu, výhody či nevýhody toho samy schopny nejsou a slouží pouze jako podpůrné argumenty pro zastánce či odpůrce účasti laiků na soudním rozhodování. Stručný přehled důvodů existence laické participace i možných výhod a nevýhod účasti laiků na soudním rozhodování a doplňujících důvodů pro neexistenci účasti laiků je uveden v následující tabulce.

Přehled důvodů pro i proti existenci laické participace, jejich výhod a nevýhod

Důvody pro existenci	Důvody proti existenci
<ul style="list-style-type: none"> • demokratizace justice • transparentnost a legitimita soudního rozhodování • ochranná funkce a demokratická kontrola 	<ul style="list-style-type: none"> • použitelné v nedemokratických režimech: <ul style="list-style-type: none"> ▪ existence opozičních názorů ▪ využívání justice k vypořádání se s odpůrci režimu
Výhody	Nevýhody
<ul style="list-style-type: none"> • edukativní funkce • posilování aktivní účasti občanů na správě věcí veřejných • prolamování uzavřenosti justice • rozhodování i podle mimoprávních norem 	<ul style="list-style-type: none"> • nižší efektivita soudního rozhodování • snazší ovlivnitelnost laiků • nejistota laiků při posuzování a rozhodování případu • znevažování autority soudu nevhodnými zásahy do soudního řízení • rozhodování podle mimoprávních norem

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že opodstatnění existence laické participace v soudnictví závisí nejen na větším množství argumentů, než kolik jich na podporu svého záměru omezit účast laiků uvádělo Ministerstvo spravedlnosti, ale také na šíři jejich záběru a dopadu na soudní systém jako celek. Nastíněné argumenty tak mohou posloužit jako základ k širší celospolečenské debatě o významu laické participace a jejím místu v českém právním řádu, aniž by tím bylo jakkoliv předjíráno budoucí rozhodnutí o jejím osudu. Není se totiž možné spokojit pouze s nedůsledným výčtem či jednostranně zaměřenou analýzou dopadu omezení či zrušení přisedících u okresních a krajských soudů, má-li v budoucnu dojít k tak závažnému zásahu do fungování justice.

Co se týče samotné diskuze o zapojení laiků do českého soudního rozhodování, jež proběhla před několika lety, má autor článku za to, že její rozsah ani důkladnost nebyly dostatečné. Z veřejně přístupných zdrojů se sice

bylo možno seznámit se základními argumenty, o něž se Ministerstvo spravedlnosti coby zastánce omezení laické participace opíralo, avšak bližší klasifikace a hierarchizace podle předem určených kritérií zcela chyběly. Širší veřejnosti nebyly předloženy metody posuzování jednotlivých důvodů, výhod a nevýhod existence laické participace, nýbrž pouze stručné závěry, na jejichž základě mělo dojít ke zmiňovanému omezení laického prvku v české justici. Autor se tudíž nemůže ubránit dojmu, že důkladná debata nad smyslem uvedeného institutu nebyla žádoucí či potřebná, neboť rozhodnutí ministerstva mohlo být motivováno jinými důvody než těmi, jež sledují vytvoření stabilního, kontrolovatelného a celospolečensky akceptovaného právního prostředí.

Je více než pravděpodobné, že diskuze nad smyslem účasti laiků na soudním rozhodování se dříve či později opět vrátí, a to nejspíše opět v souvislosti se snahou o reformu způsobu soudního rozhodování. Ať již tuto debatu vyvolá záměr vytvořit nové procesní řády pro trestní a civilní řízení, novelizace zákona o soudech a soudcích (nebo jeho úplná rekodifikace) či jiný faktor, je podle autora tohoto článku zapotřebí důkladně zvážit všechny aspekty laické participace bez apriorní předpojatosti vůči tomuto institutu, neboť pouze takto lze dospět k systému, který bude funkční, celospolečensky akceptovaný a účinný. Jedině takto se lze zbavit neblahého dědictví předchozího institutu soudců z lidu, jež se sice transformoval do staronové podoby přisedících, avšak dodnes nenašel optimální způsob fungování.

Anotace

Téma účasti laiků na soudním rozhodování, jež je v České republice stále aktuální, a to zejména díky nedávné snaze Ministerstva spravedlnosti omezit rozsah účasti přisedících u soudních řízení, je analyzováno z pohledu důvodů existence laické participace v současném právním řádu. Autor od sebe na základě zvolené metodologie odděluje podstatné důvody existence účasti laiků na soudním rozhodování, jež jsou samy o sobě způsobilé přimět ústavodárce či zákonodárce k zavedení institutu laické účasti do právního řádu, od jejich výhod a nevýhod. Tyto výhody a nevýhody jsou považovány za argumenty druhého řádu, generované výše stojícími důvody existence, přičemž samy o sobě nejsou schopny ovlivnit rozhodnutí o kodifikaci či zrušení institutů laické participace. Pro rozhodnutí o další podobě českého institutu přisedících je proto nutné vzít v úvahu především důvody jeho existence a vést o nich důkladnou celospolečenskou debatu, jejímž výstupem má být rádně vyargumentované stanovisko zohledňující pokud možno všechny aspekty uvedené problematiky.

Summary

Lay participation in judicial decision-making is still a topical issue in the Czech Republic, especially due to the recent effort of the Ministry of Justice to limit the scope of participation of lay judges in court proceedings. Therefore, the author analyzes this topic in terms of reasons for the existence of lay participation in the current legislation. In addition, he defines methodology enabling him to separate the essential or primary reasons for the existence of lay participation in judicial decision-making, which themselves are capable of making the legislature introduce lay participation in the legal system, from its advantages and disadvantages. These advantages and disadvantages of lay participation are considered secondary arguments, generated by the

implementation of the primary reasons, and as such they are unable to influence the decisions on codification and repeal of the institutes of lay participation. The classification, which is exemplified by jurors and justices of the peace in common law countries and lay judges in the context of the Czech Republic, is further complemented with possible reasons against the introduction of the institutes of lay participation in a legal system. Hence, in order to decide on the future form of the Czech institute of lay judges, it is particularly necessary to take into account the reasons for its existence and to start a thorough nationwide debate, the output of which should be a properly-articulated standpoint allowing for all the aspects of the discussed topic, if possible.